

Тема № 5

“Механізми міжгрупового сприйняття і детермінанти етнічної поведінки ”

Специфіка функціонування і прояву національно-психологічних особливостей людей формувалась і закріплювалась в процесі розвитку етнічної спільноти, діяльності і міжетнічної взаємодії.

На думку А.Д. Карнишева, **міжетнічна взаємодія** – це контакти між етносами, що призводять до зміни індивідуальних і соціальних характеристик етнічних груп та інтеграції їх окремих якостей і властивостей.

Види етнічної взаємодії:

- вплив – переважно односторонній вплив однієї спільноти на іншу, коли один етнос є активним, домінуючим, інший – пасивний до даного впливу;
- содія, коли етноси на рівних надають допомогу, підтримку, досягають єдності у намірах;
- протидія – перешкода діям, протиріччя у позиціях, блокування зусиль іншого етносу, а також активне протистояння, аж до воєнних дій.

Форми міжетнічної взаємодії:

- асиміляція – активне домінування одного етносу над іншим;
- дискримінація – обмеження або позбавлення прав будь-якої категорії громадян за ознакою національної або мовної приналежності;
- геноцид – крайня форма міжетнічної взаємодії, знищення окремих груп населення за расовими, національними або релігійними ознаками, а також навмисне створення умов, спрямованих на повне або часткове знищення цих груп;
- сегрегація – обмеження в правах за мотивами расової або етнічної приналежності, що породжує зневагу і презирство до інших народів, національна зарозумілість.

Етноцентризм - надання переваги індивідом своїй етнічній групі і оцінка інших груп, людей і явищ дійсності з точки зору їх порівняння із

власною етнічною групою, яка виступає центральною категорією порівняння. Етноцентризм не є вродженим явищем, а виступає як певна структура менталітету людини, який формується в процесі її соціалізації.

Показники етноцентризму:

- власна група виступає як певний еталон, за яким люди сприймають і оцінюють різні життєві явища;
- у якості еталону виступають: релігія, мова, література, їжа, одяг тощо;
- елементи своєї культурної традиції сприймаються як правильні і природні, а елементи інших культур – як неправильні і неприродні;
- інші культури мають свої цінності і звичаї більш низькі у порівнянні із культурою і традиціями своєї групи;
- звичаї своєї групи розглядаються як універсальні для всіх людей;
- людині властиво співпрацювати з членами своєї групи і ворогувати з членами інших груп.

Теорія етноцентризму була вперше запропонована У. Самнером. На його думку, етноцентризм – це світогляд, за яким власна етнічна група стоїть у центрі всього, і при цьому кожна група розвиває власну гордість і марнославство, вважає себе неперевершеною і з презирством і надмірністю ставиться до членів інших етнічних груп.

Патологічний етноцентризм – зведена до крайнього ступеню перевага індивідом своєї групи і заперечення всіх останніх, переживання до них крайньо негативних почуттів.

Шляхи подолання етноцентризму:

1. Врахування всієї структури етноцентризму і авторитаризму, зміна стереотипності мислення і сприйняття, загальна деструктивність етноцентричної особистості.

2. Використання відповідних методів роботи (використання схильності етноцентричних особистостей до поваги авторитетів, прихильність дотримання різних норм і правил, юридичний захист національних меншин, створення законів, які зберігають їх незалежність і свободу.

3. Систематичний вплив на процес розвитку особистості, що попереджує розвиток небажаних рис етноцентризму і авторитаризму.

4. Зосередження уваги на роботі з дітьми, створення спеціальної соціальної програми виховання, яка дає змогу сформуванню у дітей якості терпимості і прийняття інших культур і етносів.

5. Зміна суспільства і прийнятих у ньому поглядів по відношенню до національних меншин.

6. Пристосування, адаптація психологічних методів роботи щодо розвитку особистісної свідомості на рівні одного індивіду і розвитку групової етнічної свідомості на рівні групи.

7. Мотивація у суспільстві на гнучку етнічну поведінку і мислення.

Установка – певний психічний стан, який виникає під впливом потреб індивіда і умов його існування, характеризується як готовність до здійснення певної діяльності.

У теорії установки Д.Н. Узнадзе виділяється два види установок:

- установки, що скеровують поведінку особистості у кожний конкретний момент;
- установки, що сформовані і зафіксовані досвідом.

Соціальна установка як специфічний вид фіксованої установки, має такі характеристики:

- є однією з головних характеристик особистості;
- сформована в процесі соціалізації, усвідомлена;
- спрямована на особистісно і соціально значимі цінності.

Національна установка - найстійкіший і своєрідний вид соціальної установки, що надзвичайно консервативен за змістом, містить яскраво виражені і чіткі образи, передається з покоління у покоління, завжди опосередковує дії і поведінку людини як представника етнічної спільноти.

Особливості національної установки:

1. Національна установка розуміється як певний стан внутрішньої готовності особистості і груп людей на специфічні прояви почуттів,

інтелектуально-пізнавальної і вольової активності, динаміки і характеру взаємодії, що відповідає національним традиціям.

2. Основою фіксації національної установки є утворення національних стереотипів, які формуються як одиниця соціально-перцептивної діяльності представників конкретної етнічної спільноти.

3. Національна установка формується в процесі діяльності та ініціюється саме характером діяльності в умовах специфічних соціальних норм поведінки. Національні установки ніби закладені у пам'ять психічного складу представників етнічної спільноти і витягуються із неї автоматично.

Етнічні стереотипи як різновид соціальних стереотипів є відносно стійкі, спрощені, схематизовані та емоційно-забарвлені образи і думки узагальненого характеру про етнічну групу, які із легкістю поширюються на всіх представників цієї групи.

Характеристики етнічних стереотипів:

- носять емоційно-оцінний характер – представники взаємодіючих етнічних груп відчують один до одного почуття різної модальності і полярності, демонструють своє відношення через оцінку якостей;
- мають різні полюси – негативні, коли стереотип складають негативні якості, так і позитивні, коли стереотип включає у себе виключно позитивні якості;
- полярність етнічних стереотипів залежить від виду стереотипа:
  - у автостереотипах переважають стереотипи захоплення;
  - у гетеростереотипах – стереотипи презирства, іноді позитивно пристрасні стереотипи;
- відчують вплив реальних міжетнічних відносин, і ступінь їх сприятливості залежить від характеру цих відносин – співпраці або суперництва, домінування або підкорення.

Види етнічних стереотипів:

- позитивні;
- негативні;

- амбівалентні.

Стереотипізація – процес утворення в психіці людей різних категорій стереотипів.

Механізми формування стереотипів:

- схематизація – на основі сприйняття народу формуються певні схеми уявлень, поведінки, що сприяють економії зусиль і швидкості дій у представників групи, яка стереотипізує;
- категоризація – існуючі розрізнені уявлення про групу поєднуються у певні категорії;
- раціоналізація – стереотипи формуються через виправдання і логічне пояснення своїх дій;
- проекція – існуючі недоліки, негативні риси тощо, не усвідомлюються, а приписуються чужій етнічній групі;
- каузальна атрибуція – формуються негативні гетеростереотипи через приписування причин поведінки і досягнень представників чужої групи власній групі. Приписування позитивних причин вчинків своїй групі – позитивні автостереотипи.

Умови формування етнічних стереотипів:

1. Фактори загальноетнічного рівня:

- потреба у диференціації своєї і чужої групи через створення певних негативних гетеростереотипів;
- сприйняття інших народів як суперників і підвищення своєї самооцінки за рахунок створення негативних стереотипів;
- потреба у самовиправданні своїх дій і збереженні позитивного уявлення про себе через створені негативні гетеростереотипи;
- виникнення фрустрації і, як наслідок, агресії, коли незадоволене, заблоковане прагнення створює у психіці людини стан напруженості, і об'єктом виміщення виявляється чужа раса або національна група;

- наявність перекрученої інформації, що не відповідає дійсності, коли причиною виникнення стереотипу є недостатня інформованість групи про інші етноси;

- виникнення когнітивного дисонансу, тобто розбіжність між створеними уявленнями і реальною ситуацією;

- наявність особистісних і групових інтересів, коли взаємодія має позитивний характер співпраці, формує позитивні уявлення груп один про одного;

- дискредитація жертви, коли агресор з метою виправдання дій по відношенню до жертви раціоналізує їх, створюючи необхідні негативні гетеростереотипи і позитивні автостереотипи.

2. Фактори особистісного рівня:

- ранні відносини у родині мають характер амбівалентності (суворість сімейного виховання у дитини формує ідеалізоване ставлення до батьків разом із несвідомою ворожістю до них);

- неможливість виходу агресії запускає механізм заміщення, за яким негативні імпульси спрямовуються на інші соціальні групи;

- формування авторитарної особистості, яка відрізняється високою ступінню конформізму до влади і одночасно пригніченою ворожістю до неї, скутістю і догматизмом мислення, недовірою до світу;

- формування етноцентризму, який, у свою чергу, сприяє формуванню різного роду етнічних стереотипів.

3. Фактори соціально-історичного рівня:

- умови взаємодії етнічних груп, коли уявлення про іншу групу складаються історично в процесі реальних взаємовідносин між двома етносами;

- вплив виховання, освіти, суспільної думки, засобів масової інформації на засвоєння людиною суспільних норм і цінностей;

- глибока вкоріненість етнічних стереотипів у історичній пам'яті народу та їх стійкість, що забезпечує їх передачу із покоління в покоління у формі фольклору, літопису, літературних пам'яток;

- вплив масової свідомості на формування образів інших національностей, де основними постачальниками фактів виступають література, мистецтво, чутки, розповіді.

Функції етнічних стереотипів:

- економія мислення – схематизація і спрощення об'єктивної реальності;
- адаптивна – швидке пізнання, ідентифікація навколишньої етнічної реальності;

- збереження суспільного устрою – віра представників етносу у правильність існуючих стереотипів;

- вираження протесту – формування мотиву поведінки;
- перекручення реальності – бажання і зацікавленість людей у спотворенні навколишньої реальності.

Символ – предмет, образ, дія або духовна цінність, які сприймаються людиною у якості замітника або представника будь-якого іншого явища.

Етнічними символами можуть бути:

- офіційні державні символи (прапор, герб, гімн країни тощо);
- неофіційні символи (пісні, приказки, гасла, унікальні будівлі, портрети лідерів, унікальні графічні зображення, національний одяг тощо).

Функції символів:

- внутрішні – консолідують етнос, дають змогу відрізнити “своїх” від “чужих”, символізують досягнення, унікальну національну особливість;

- зовнішні – дають світу інформацію про етнос і країну, служать розпізнавальним знаком.

Механізми етнічної символізації:

- витіснення – механізм психологічного захисту, за яким особистість виключає із сфери свідомості і переносить у несвідоме певні образи, думки, почуття, тому, що вони є для неї неприємними, фруструючими;

- атрибуція – приписування символу будь-яких значимих якостей;
- символізація – приписування символу очікуваних у суспільстві якостей;
- проекція – перенесення будь-яких значимих якостей з одного символу на інший;
- раціоналізація – пошук раціонального і прийняттого для суспільства пояснення неадекватних дій символу;
- сублімація – перетворення одного символу у інший.

Отже, національно-психологічні особливості людей проявляються лише через механізми етноцентризму, установки, стереотипізації, символізації. Схильність індивідів, груп людей до впливу національних традицій, форм поведінки, яка виражається у засвоєнні національних установок і стереотипів без внутрішнього опору і достатнього осмислення є показником етнічної конформності.

Тема № 6

“Характеристика етнічних особливостей взаємовідносин людей”

Міжетнічні відносини – сукупність відносин і взаємодій представників різних етносів один з одним на міждержавному, внутрішньодержавному і побутовому рівні.

Міждержавні відносини різних етносів регулюються міжнародними угодами, а відносини етнічних спільнот всередині однієї держави визначаються державним законодавством, моральними нормами і традиціями взаємодії і комунікації, що склалися між представниками етнічних груп.

Класифікація міжетнічних відносин:

- “чисті”, або основні типи, які мають / не мають системи ранжування;
- типи, які засновані на специфіці першої зустрічі етносів, що вступили у взаємодію.

Класифікація етапів розвитку міжетнічних відносин:

1. Тип міжетнічних відносин Р. Парка – будь-яка етнічна група або її частина включається у вже існуюче суспільство. Взаємодія даної етнічної групи з суспільством проходить у своєму розвитку такі етапи:

- етап першого контакту;
- етап суперництва;
- етап акомодатії;
- етап асиміляції.

2. Тип “завоювання і домінування” – ситуація, коли велика частина емігрантів проникає на територію іншого етносу, який має відносно низький рівень розвитку і передбачає залишитися на цій території для постійного проживання. Даний тип взаємодії етносів має такі характерні етапи розвитку:

- виникнення конфлікту і боротьби, в результаті якої завойовники перемагають;
- розвиток країни із поступовим зниженням числа споконвічних жителів і деградацією суспільства, або, навпаки, виникнення супротиву з боку корінних жителів і початок масових конфліктів, що призводить до генциду корінного населення.

3. Тип “створення колоній” – завоювання територій тими країнами, які, часто не маючи серйозної чисельної переваги, спираються на свою економічну і військову силу. Даний тип міжетнічних відносин має такі характерні етапи:

- деградація культури і соціального устрою народу, що призводить до розвитку різних форм девіантної поведінки – злочинність, наркоманія тощо;
- використання рабської праці корінних жителів;
- повалення ідеалів, символів і святинь народу, який завоювали;
- одночасно створення умов для об’єднання етнічних груп, що обумовлено послабленням етноцентризму, який переважав у них до колонізації;
- серед народу формується група маргіналів;

- боротьба маргінальної групи коренних жителів з колонізаторами, в результаті якої виникає багатонаціональна держава.

4. Тип “завоювання етносу” – етнос, який має великий рівень культури і міжнародний авторитет, потрапляє під владу народу з більш низьким, примітивним рівнем культури, мислення і розвитку. Даний тип відносин має такі характерні етапи:

- військова і адміністративна влада зосереджується у завойовників;
- завойовники поступово засвоюють культуру народу, який завойовали;
- створюються великі імперії, які згодом піддаються деградації через асиміляцію;

- асиміляція здійснюється через змішані шлюби жінок завойованого народу з чоловіками-завойовниками і народження дітей, які поступово проникають у ті сфери суспільного і політичного життя, що були під контролем завойовників.

Процеси взаємодії етнічних спільнот:

- міграція – процес пересування етнічних груп в межах етнічної території, переселення їх в інші регіони (у культурному контексті термін міграція означає вторгнення населення або культур в чужу етнічну або культурну сферу);

- інтеграція – процес встановлення етнічних і культурних контактів різних етносів в межах однієї соціально-політичної спільноти;

- консолідація – процес злиття відносно самостійних народів та їх великих підрозділів, зазвичай споріднених за мовою і культурою, у єдину етнічну спільноту;

- асиміляція – процес етнічної взаємодії вже сформованих етносів, які значно відрізняються за походженням, культурою і мовою, в результаті представники одного етносу засвоюють мову і культуру іншого і повністю втрачають колишню етнічну приналежність;

- акомодация, або адаптація – пристосування людей до життя у новому етнічному середовищі або прикладання цього середовища до них для

взаємного співіснування і взаємодії у економічній і соціальній сферах;

- аккультурація – процес взаємопроникнення культур, в результаті якого відбувається зміна первинних культурних моделей.

Колоніалізм – тип міжетнічних взаємовідносин, за яким на території завойованої держави завойовниками створюються колонії, або спеціальні поселення, у яких розміщуються коренні жителі.

Колоніальне життя складається з трьох взаємопов'язаних компонентів, і зміни, що відбуваються в одному з них, призводять до змін у двох інших.

Компоненти колоніального життя:

- тубільне суспільство;
- іноземна меншина;
- колоніальна ситуація.

Колоніальна ситуація – ситуація, що має спрощену схему етапів етнічних контактів: конфлікт, адаптація, синкретизм, асиміляція.

Характеристики колоніальної ситуації:

- встановлення завойовниками влади над корінними жителями, при цьому останні мають чисельну перевагу, але не мають достатньої матеріальної і військової міці;

- культивування специфічних типів відносин між завойовниками, тобто домінуючою групою, і завойованими народами;

- встановлення специфічних господарських відносин, коли країна-завойовник, маючи міцне індустріально розвинуте господарство, встановлює владу у менш розвинутій завойованій країні;

- використання завойованого народу як своєрідного інструменту колоніальної влади і виникнення антогоністичних відносин між колонізаторами і місцевим завойованим народом;

- використання завойовниками з метою збереження своєї влади не лише примусових, силових методів, а й системи різних виправднь і стереотипів.

Фактори, що обумовлюють реакцію і поведінку завойованого народу на колоніальну ситуацію:

- влада, яку мають колонізатори;
- сприйняття людей, взаємовідносин і конфліктів, яке властиве даному підкореному народу;

- цілі колонізації конкретного народу.

Основою влади колонізаторів є:

- військова перевага;
- використання розрізненості і конфліктів між народами;
- пошук союзників серед місцевих етнічних груп;
- грамотне використання релігії як боротьби проти язичницьких релігій і в ім'я порятунку душ.

Специфіка влади завойованої країни:

- матеріальні фактори – велика територія країни, багаточисельне населення, розвинуті економічні відносини всередині країни, наявність незалежних ресурсів життєзабезпечення;
- ідеологічні фактори – почуття єдності і національної солідарності, єдина національна історія, символіка, єдина національна свідомість, наявність етнічної ідеології.

Предмети сприйняття у взаємовідносинах колонізаторів і завойованого народу:

- сприйняття людей і групи;
- сприйняття взаємовідносин;
- сприйняття конфліктів.

Цілі колонізації:

- надбання нових економічних і природних ресурсів;
- розповсюдження своєї культури;
- розповсюдження своєї релігії і віри;
- розширення території своєї держави;
- пошук території для створення регіонів, куди можна відправляти злочинців та інших невідповідних для життя у суспільстві людей;
- бажання отримати владу і славу, задоволення національних амбіцій.

Отже, ефективною може стати та етнічна спільнота і такі умови її взаємовідносин з іншими етносами, за яких виконуючи свої офіційні і неофіційні ролі, кожна людина зможе проявити свої унікальні властивості і здібності.

Тема № 7

“Психологічна специфіка етнічних конфліктів”

Міжетнічна напруженість – соціально-психологічна характеристика відносин і взаємодії між народами.

Характеристики міжетнічної напруженості:

- включає у себе групове протиставлення і усвідомлення своєї відмінності;
- виконує функцію адаптації групи до умов кризи на основі своєї етнічної ідентифікації;
- включає у себе безліч когнітивно-емоційних утворень і елементів, функцією яких є відображення різних психологічних станів етнічної групи;
- витікає із стану незадоволеності, викликаного фрустрацією етнічних потреб у ідентичності і безпеці;
- рівень напруженості відображає ступінь психологічної готовності груп до певних дій.

Фази міжетнічної напруженості:

1. Латентна, яка має такі особливості:
  - виникає на основі поділу суспільства на етнічні групи;
  - є нормальним психологічним фоном будь-яких нових або несподіваних ситуацій;
  - причини незадоволеності не розглядаються як міжнаціональні;
  - відсутня емоційна нейтральність при виникненні контактів з іншими етносами.

2. Фрустраційна, яка має такі особливості:

- проявляється у відчутті гнітючої напруженості, тривоги, відчаю, гніву, дратівливості, розчарування у представників різних етносів;
- відбувається підвищення ступіню емоційної збудженості, яка є типовим маркером фрустраційної напруженості;
- проявляється у формах побутового націоналізму, коли у суспільстві розповсюджуються зневажливі групові характеристики етносу;
- як джерело напруженості виступають інші етнічні групи;
- формуються конструктивні рішення проблем, або, навпаки, збільшуються астеничні і депресивні стани у представників етносу.

3. Конфліктна, яка має такі особливості:

- набуває раціонального характеру, заснованого на виникненні між групами реального конфлікту несумісності цілей, інтересів, цінностей тощо;
- відбувається збільшення і згущення негативних емоцій, накопичених на попередніх етапах.

4. Кризова, яка має такі особливості:

- включає у себе таку ситуацію, яка вимагає негайного вирішення, але її неможливо врегулювати цивілізованими методами;
- виникає страх і ненависть, які виступають як провідні мотиви поведінки, а насильство виконує головну контролюючу функцію;
- формує “соціальну паранойю” – психопатологічний рівень емоційного збудження всередині суспільства;
- формує у людини повне ототожнення з колективом;
- сприяє виникненню безлічі негативних проєкцій і стереотипів, прогресування тенденції до етноцентризму.

Міжетнічні конфлікти – соціальні явища, які виникають на основі зіткнення інтересів різного рівня і уявляють собою прояв складних глибинних процесів у відносинах між окремими етнічними спільнотами і групами людей.

Характеристики поняття міжетнічного конфлікту:

- є неминучим, оскільки обумовлений відмінностями етнічних груп;
- має позитивні наслідки і функції (зміцнення і розвиток самозахисних тенденцій, посилення і розвиток етнічної самосвідомості, підвищення рівня сгуртованості етносу, послаблення внутрішніх конфліктів);
- оцінюється в залежності від конкретної ситуації.

Стадії протікання міжетнічних конфліктів базуються на тому чи іншому рівні міжетнічної напруженості:

- латентна – міжетнічна напруженість на мінімальному рівні;
- початок конфлікту - перехід від латентної стадії до відкритого конфлікту;
- ескалація конфлікту – наростання міжетнічної напруженості;
- насильницьке протікання – міжетнічна напруженість досягає максимального рівня;
- рівновага, або баланс сил – продовження конфлікту силовими методами неможливе, не відбуваються будь-які інші дії по досягненню згоди між конфліктуючими сторонами;
- інтеграція – вирішення конфлікту;
- переривання мирного періоду – поява основи для нового міжетнічного протистояння.

Фактори виникнення міжетнічних конфліктів:

- національний склад регіону конфлікту;
- тип поселення – мегаполіс, середнє місто, сільська місцевість;
- вік – “старші – молоді” дають більш високу ймовірність конфлікту;
- соціальне положення – ймовірність конфлікту збільшується за наявності великої кількості маргінальних груп;
- рівень освіти;
- політичні погляди – радикальні тенденції сприяють виникненню великої кількості конфліктів.

Види міжетнічних конфліктів:

- соціально-економічні, обумовлені безробіттям, затримками і невиплатами заробітньої плати, соціальної допомоги, існуванням монополій представників одного з етносів у сфері послуг тощо;

- культурно-мовні, пов'язані із захистом, відродженням і розвитком рідної мови, національної культури і гарантованих прав національної меншини;

- етнодемографічні, виникають в результаті швидкої зміни співвідношення чисельності населення у зв'язку з міграцією біженців;

- етнотериторіально-статусні, виникають при розбіжності державних або адміністративних кордонів з кордонами розселення народів, характеризуються вимогами малих народів щодо розширення або отримання нового статусу;

- історичні, обумовлені специфікою взаємовідносин етносів у минулому і пов'язані з негативними аспектами історичної пам'яті народу;

- міжрелігійні, базуються на відмінностях у віросповіданні;

- ціннісні, пов'язані з національними цінностями і важливими життєвими установками у сфері міжнаціональних відносин.

Мотиви міжнаціональних конфліктів:

- національно-територіальні, спроби вирішення етносом проблем своєї історичної батьківщини, бажання повернути споконвічні території проживання або возз'єднатися зі спорідненими етнічними спільнотами;

- реалізація етносом свого права на самовизначення;

- справедливості, прагнення департованих народів відновити свої права;

- конкуренції, зіткнення правлячих національних еліт у економічній і політичній сферах;

- дискримінації, невдоволення етносу в результаті порушення його прав, свобод і законних інтересів;

- відстоювання власних цінностей, зіткнення національних цінностей конфліктуєчих етносів.

Тероризм – заздалегідь обдумане, політично вмотивоване насильство, яке застосовують проти осіб, що не приймають участь у воєнних діях субнаціональними групами. За визначенням колишнього Генсеку ООН Кофі Аннана, будь-яка дія є терористичною, якщо вона передбачає смерть або завдання тяжкого каліцтва громадянам і особам, які не приймають участі у бойових діях, з метою залякування населення і примусу уряду або міжнародної організації до здійснення дій або відмови від дій.

Загальні ознаки тероризму:

- політичне вмотивування – тероризм завжди пов’язаний із боротьбою за владу, при цьому його суб’єкти схильні афішувати свої цілі;
- жертвами терористів є представники громадянського населення, далекі від політики люди;
- демонстраційний загрозливий ефект терористичної діяльності;
- організований, або груповий характер тероризму.

Класифікація тероризму, за критерієм цілі і характер учасників терористичної діяльності:

1. Етнічний (національний) тероризм характеризується дією етнічних або етнорелігійних субнаціональних організацій, які прагнуть добитися незалежності від будь-якої держави, тобто переслідують сепаратистські цілі;
2. Класовий, соціально спрямований тероризм, метою якого є соціальна перебудова суспільства або окремих сторін його життя.
3. Державний тероризм відрізняється від інших типів суб’єктами діяльності. Це можуть бути, по-перше, держави, які використовують методи тотального пригнічення громадянського суспільства і масових репресій, по-друге, методи близькі терористичним, присутні у діяльності спецслужб багатьох країн світу і застосовуються у відповідь на екстремизм радикальних груп.
4. Релігійний тероризм, учасниками якого є недержавні екстремистські групи, а ідеологією – релігійне вчення у фундаментальній інтерпретації.

Найбільш небезпечної тенденцією сучасного світу є *ісламський тероризм*, який ще визначається як *міжнародний тероризм*, оскільки він передбачає використання території і залучення громадян у терористичні дії більше ніж однієї країни.

Світова спільнота із 1960-х рр. поставила перед необхідністю активізувати протидію актам міжнародного тероризму. Насьогодні діють більше десяти міжнародних атитерористичних конвенцій, зокрема, щодо забезпечення безпеки громадянських і морських перевезень (1963, 1971, 1988 рр.), боротьби із захопленням заручників (1979 р.), боротьби з актами ядерного тероризму (2007 р.). Міжнародний тероризм отримав обговорення у 1985 р. На Генеральній асамблеї ООН, де була прийнята відповідна резолюція. Проблема боротьби із тероризмом неодноразово ставилася на зустрічах глав держав, зокрема членів “Великої вісімки”.

Тема № 8

“Особливості акультурації та культурної адаптації”

Етнічна культура – сукупність норм, цінностей, традицій, установок, що зрозумілі усім представникам даного етнічного простору. Культура етносу є динамічним утворенням, що постійно розвивається.

Етнічна культура поділяється на:

- матеріальну культуру – все, що створено даним народом і має матеріальну форму вираження (від глиняних горшків старовини до унікальних марок автомобілів);
- духовну культуру – все, що має нематеріальну форму (за винятком носіїв інформації) відображає “душу” народу і має цінність для даних і майбутніх поколінь (приказки, пісні, живопис, література, музика).

Центральна культурна тема етносу – сукупність довготривалих стійких образів, які є базовими для даного народу і на яких заснована культура.

Якщо культура постійно змінюється в результаті саморозвитку або зовнішнього впливу, то центральна культурна тема залишається незмінною.

Основа базових культурних тем складають *етнічні константи* – несвідомі комплекси, які формуються у етнічній психіці в процесі адаптації етносу до навколишнього природньо-соціального середовища і які виконують роль основних механізмів етнічної культури, відповідальних за психологічну адаптацію етносу до цього середовища.

Етнічна картина світу – система взаємопов'язаних уявлень членів етносу щодо своєрідності і особливостей буття, світу, ціннісних орієнтацій і константних етнічних уявлень.

Характеристики поняття етнічної картини світу:

- проявляється як на свідомому, так і несвідомому рівні окремої особистості і етнічної групи вцілому;
- є проявом захисної функції етнічної культури й одночасно самостійним захисним психологічним механізмом особистості і етносу;
- є динамічною структурою.

Аккультурація – соціокультурні процеси, в результаті яких представники народу, втративши свою традиційну етнічну культуру і рідну мову, остаточно не долучаються до іншої національної культури, її цінностей, тобто процес засвоєння нових етнокультурних норм і цінностей не завершується.

Особливості аккультурації:

- відбувається в різних соціальних, культурних і політичних контекстах;
- залежить від конкретних соціальних і політичних умов, а також від типу групи, яка опинилася у ситуації аккультурації;
- по-різному протікає у різних групах (осілі мігранти, тимчасові мігранти, добровільні мігранти, мігранти проти волі);
- виникає в процесі переходу суспільних структур від традиційного стану до сучасного з поглибленням розподілу праці і прискореним розвитком ринкових відносин;

▪ основним суб'єктом аккультурації стають маргінальні групи, страти, мігранти.

Теоретичні підходи до вивчення феномену аккультурації:

1. Підхід, який вивчає аккультурацію з позиції соціальної ідентифікації, а саме: вивчення сприйняття особистістю себе та інших груп, вивчення феноменів і явищ, пов'язаних з міжкультурними контактами і міжкультурним обміном.

2. Підхід, який вивчає аккультурацію з точки зору научіння культурі: виникнення культурних проблем адаптації мігрантів, розуміння адаптації як здатності до научіння культурно-специфічним схемам, вивчення вербальних і невербальних систем, культурних традицій і норм, побудова різних моделей соціально-культурної адаптації.

3. Підхід, який вивчає феномен аккультурації з точки зору стресу і способів його подолання: вивчення культурних факторів, що впливають на виникнення стресових станів у мігрантів, вивчення рівнів і характеристик соціально-культурної адаптації, вивчення особливостей особистості, які сприяють або перешкоджають подоланню стресу аккультурації.

Моделі опису змін культурної ідентичності особистості, що викликані процесом аккультурації:

1. Модель асиміляції – формування відповідних до нового культурно-етнічного середовища когнітивних схем і поведінкових паттернів.

2. Бікультурна модель адаптації – збалансування ідентифікації з рідним і новим культурно-етнічним середовищем.

3. Категоріальна модель адаптації – обидві сформовані культурні ідентичності концептуалізуються і розглядаються як незалежні одна від одної.

Процес адаптації мігрантів до нової культури відбувається з великими труднощами, причому проблеми виникають не лише у мігрантів, а й у місцевих жителів.

До особливостей процесу аккультурації і культурної адаптації

відносять:

- в процесі міграції населення утворюється маса людей, яка, з одного боку, втрачає основоположні риси свого етносу, а з іншого – ще не набула стійких властивостей знову сформованих спільнот;
- відбувається руйнування етнокультурних традицій і цінностей мігруючих народів, що обумовлює стресові ситуації у свідомості мігрантів;
- виникають протиріччя між коренним і приїжджим населенням у сфері культури і прийнятих норм, що виражається у виникненні реакції неприязні місцевого населення.

Культурний шок – певний психічний стан мігрантів, який з'являється при зіткненні з чужою культурою.

Особливості протікання стану “культурного шоку”:

- входження у нову культуру для кожної людини є заплутаним і дезорганізованим переживанням;
- відбувається сильне нервово потрясіння, яке виникає в результаті впливу нових умов, тобто коли звичні схеми життєдіяльності не відповідають новій реальності і новим ситуаціям;
- може позитивно впливати на особистісне зростання – набуття нових цінностей, установок і схем поведінки;
- сприяє розвитку етнічної відносності, коли індивід розуміє джерела свого власного етноцентризму і набуває нових поглядів і оцінки по відношенню до інших народів.

Феномен культурного шоку, який протікає на особистісному, індивідуальному рівні, має такі психологічні ознаки:

- напруженість, викликана тими зусиллями, які необхідні особистості для психологічної адаптації у новому культурному середовищі;
- виникнення почуття втрати, пов'язане із втратою важливих для минулого життя речей: статусу, друзів, батьківщини, професії, майна тощо;
- виникнення почуття відторгнутості, оскільки мігруюча особистість не приймається новою культурою;

- виникнення збою у рольовій структурі, коли ролі, що використовувались у рідній культурі не підходять для нового середовища;
- виникнення кризи самоідентифікації і ціннісної системи;
- виникнення почуття тривоги, заснованого на різних емоціях, викликаних в результаті усвідомлення культурних відмінностей;
- формування почуття неповноцінності.

Стрес аккультурації – різновид психічного стресу, який виникає в результаті міграції на нове місце проживання і заснований на почутті втрати колишніх цінностей і норм. В деяких випадках формуються депресивні, параноїдні і тривожні симптоми.

Стратегії міжкультурної адаптації – процес вироблення індивідом або групою, які опинилися у ситуації вимушеної або добровільної міграції, певного ставлення до цієї ситуації, а також схем і стереотипів поведінки і мислення, що допомагали б з успіхом пристосовуватися до нових життєвих умов, до нового культурного середовища і його вимог.

Виділяють такі *стратегії міжкультурної адаптації*:

1. Асиміляція, коли члени недовідоміючих груп не прагнуть зберегти культурну своєрідність і шукають взаємодії з іншими культурами, відмовляючись від власних культурних норм і цінностей.

2. Відділення і сегрегації, коли індивіди намагаються зберегти свою споконвічну культуру і уникнути впливу інших культур, або відділення вимагає від них домінуюче суспільство.

3. Маргіналізації, коли маргінали залишаються на межі двох культур, переживаючи в результаті складні внутрішньоособистісні конфлікти.

4. Інтеграція, наявність бажання не лише зберегти культурну самобутність, а й безперервно взаємодіяти з іншими групами і вивчати їх культурні традиції і норми.

Фактори вибору стратегії культурної адаптації:

- національна політика;
- контекст і часовий період;

- рівень свободи вибору підпорядкованою групою типу стратегії адаптації.

Етнічна меншина – расова або етнічна група, яка включає у себе дві основних характеристики:

- кількісна – коли меншиною називається етнос, який проживає на одній території з іншим етносом, що утворює більшість;
- психологічна – коли етнос, або певна частина суспільства, знаходиться у підкореному положенні в ієрархії цього конкретного суспільства, а члени цього етносу поєднанні один з одним за будь-якою низько оціненою якістю.

Етнічна більшість – група, або спільнота, людей, які мають владу, великий вплив і основну частину ресурсів країни, де вони проживають.

Особливості етнічних меншин:

- підкорені домінуючій групі;
- відчують дискримінаційне ставлення суспільства до них;
- мають індивідуальні фізичні і культурні ознаки, що їх відрізняють від інших етнічних груп;
- приналежність до групи етнічної меншини “дістається” їх членам спадково, тобто незалежно від їх бажання і волі;
- представники таких груп укладають у більшості випадків ендегамні шлюби з членами своєї етнічної меншини;
- члени групи усвідомлюють своє підкорене положення;
- статус меншини обмежує можливості соціального і культурного розвитку членів групи і підвищення ними свого суспільного і соціального статусу.

Види груп меншин:

1. Расові групи – визначаються за наявністю особливих фізичних і антропологічних ознак – кольору шкіри, кольору і форми волосся тощо. Комбінація поєднання цих ознак у членів расової меншини в різних країнах буде неоднакова.

2. Етнічні групи – кількісно поступаються домінуючому етносу, відчують на собі дискримінацію, приводом для якої є їх етнічна приналежність. У випадку існування в складі багатонаціональної держави створюють власні школи, клуби, церкви та інші організації, що дають змогу підтримувати свою етнічну ідентичність.

3. Релігійні групи – спільноти людей, які сповідують іншу релігію, відмінну від офіційно прийнятої або домінуючої у даній країні. До релігійних меншин відносять і різні секти.

4. Статеві групи – сукупність людей однієї статевої приналежності, які піддаються дискримінації та упередженному ставленню за статевою ознакою.

Наслідки тривалого перебування у статусі меншин:

- знищення групи;
- витіснення з місця проживання;
- відділення від багатонаціонального суспільства і створення незалежної держави з власною територією;
- сегрегація двох расових або етнічних груп;
- поєднання, утворення нової расово-етнічної і культурно-етнічної групи;
- асиміляція, коли переймаються риси і специфіка домінуючої групи.

Маргінальний стан – ситуація, коли будь-яка особистість, етнічна спільнота або весь етнос в цілому знаходиться “поза суспільством” або лише частково пов’язані з суспільством.

Маргінальна людина – людина, яка одночасно належить до двох або більшій кількості референтних груп, знаходиться ніби на межі двох світів і має бажання жити в обох.

Ознаки маргінальної людини:

- сумнів у своїй особистісній цінності;
- невизначеність зв’язків із друзями та близькими;
- постійно присутній страх відкидання;
- патологічна сором’язливість у присутності інших людей;

- схильність до самотності і надмірної мрійливості;
- сильний неспокій про своє майбутнє;
- страх перед ризиком у будь-якій сфері життя;
- відчуття несправедливого ставлення до неї оточуючих.

Фази життєвого шляху маргінальної людини:

- розвиток, або період дитинства;
- свідомого сприйняття конфліктів;
- адаптації.

Стратегії адаптації маргінальних особистостей і груп:

1. Стратегія адаптації і виживання.
2. Стратегія здійснення професійної діяльності.
3. Адаптаційна стратегія розподілу ролей.
4. Стратегія втечі.
5. Стратегія утворення авангардистських груп.
6. Алкоголізм, наркоманія і психози.
7. Інноваційна стратегія.

Для внутрішньої єдності етносу найважливіше значення має культура, яка дає людям усвідомлення своєї спільності. Культура, і як необхідний компонент, і як одна з властивих етносу особливостей, забезпечує його повноцінне функціонування. Але відбувається і зворотній процес — конвергенція етнічних культур внаслідок історичного розвитку і взаємодії народів.

Тому сьогодні культуру кожного етносу характеризує сукупність, з одного боку, національно-специфічних, а з іншого — загальнолюдських компонентів.